

Попут Медитерана код Бродела, у Стојановићевој интерпретацији Балкан израста у „изузетну личност“.

Сада се поставља питање хоће ли православни део Балкана, посебно онај на коме живи наш народ, били искључен из Европске уније. Да би Европска унија задовољила универзалне и посебне културне потребе, неопходно је, поручује Стојановић, да у њој партиципирају Запад, Средина и Исток, католичке, православне хришћанске традиције, а исто тако јеврејске и муслиманске. Дакле, сви народи и све културе, али ако остану „привржени француској револуционарној традицији слободе и једнакости пред законом и докле год прихватају начело да права подразумевају и дужности“ (стр. 412) С тим у вези, од битног значаја и одговор на следеће питање с краја Стојановићеве књиге: „Хоће ли Европа и балкански народи, на крају крајева, мудрије реаговати на слом другог облика командне привреде и поновно буђење нападних национализма – које не треба бркати с културним аутономијама – што се изздају за наду цивилизације, капитализма и човечанства?“ (стр. 414).

На крају бих изнео убеђење да смо појавом Стојановићеве књиге на српском језику добили смелу, поуздану и изазовну историјску синтезу о „балканским световима“, која нам је, сем осталог, потребнија уколико је код нас узела маха злоупотреба историографије у виду наглашено етноцентричних историјских приступа или разних митоманија о „Србима народу најстаријем“ ради дневно-политичких потреба.

Било би добро и значајније од малочас реченог када би та Стојановићева књига како због свог особеног, модерног методолошког приступа и садржајног богатства тако и због своје мудрости и племенитости, изменила поглед на историју не само нашим љубитељима историографије већ и појединим историчарима и другим стручњацима у области хуманистичких и друштвених наука.

Треба рећи и то да је та изузетна књига друга по реду, после сјајне књиге Симе Ђирковића „Работници, војници, духовници“, у библиотеци Димензије историје, коју је зналачки и са доста акрибије уредио издавач Властимир Ђокић.

Ивана Ђорђевић је и овога пута одлично обавила свој нимало лак преводилачки посао.

Недељко Радосављевић

УДК

Недељко Јешић – Драгица Матић – Видан Николић, *Рајни дневници* *Ужичана 1912–1918*, Историјски архив Ужице, Ужице 1995, 520.

Учесће Српске војске у балканским ратовима и Првом светском рату како у целини тако и када је реч о њеним појединим формацијама, свеобухватно је истражено захваљујући обилу сачуваних историјских извора, знатно разноврснијих него из времена ранијих српских ослободилачких покрета и ратова. Та атрактивна тема националне историје заступљена је у свим синтезама чији је циљ био да што потпуније сагледају целокупну прошлост српског народа, а и локалне историје, чији аутори су се бавили појединим областима и самим тим дотицали активности војних формација са тих подручја. Осим тога, објављено је више монографија и научних радова у специјализованим периодичним публикацијама, попут *Војноисторијског гласника* и појединих зборника, чији је примарни задатак саопштавање резултата истраживања локалне историје.

Ратни дневници и белешке учесника тих збивања, услед поменутог обиља прворазредних историјских извора, не могу бити коришћени и посматрани као грађа примарног значаја. Међутим, кад је реч о унутрашњем животу појединих јединица, расположењу војника и официра према мобилизацијама и великим покретима, те друштвеном животу и односу према спољашњем цивилизованом окружењу, штаври војнички извештаји и рапорти вишим командама не дају тако живу слику као поменути дневници и белешке.

Рајни дневници Ужичана управо откривају ону страну војничког живота која је углавном остала на маргинама интересовања истраживача. Реч је о белешкама 17 учесника балканских ратова и Првог светског рата различитог чина, дужности, образовања и старосног доба. Међу њима су два свештеника, двојица активних високих официра, учитељи, инжењери, књижевници и угледнији земљорадници, представници друштвених слојева који су највећим делом чинили резервни официрски кадар Српске војске. Поједини дневници су сумарни, док су други веома исцрпни и пуни занимљивих запажања. Њихов редослед у књизи формиран је уважавањем два критеријума: значаја аутора и обима и квалитета текста.

На почетку се налазе одломци дневника проте Милана Ђурића, значајне личности политичког живота Србије крајем XIX и почетком XX века, једног од утемељивача радикалног покрета у ужичком крају. Објављен је и исцрпан дневник Ђака наредника, касније познато свештеника проте Милана Смиљанића. Посебно су занимљиве белешке мајора Миливоја Млађеновића и пуковника Славка Јоксимовића, богате не само описом војничког живота, ратних победа и повлачења преко албанских планина већ и анализама узрока поменутих догађаја и услова у којима су се дешавали. У официрским дневницима могу се наћи и сумње у неке одлуке претпостављених команди које нису износили јавно, пре свега да у својим јединицама не би изазвали пометњу. Поређењем официрских и дневника подофицира и војника, долазимо до закључка да су њихова запажања различита, а и питања која су придавали посебну важност. Рат посматран из угла активног високог официра и мобилисаног каплара није изгледао потпуно исто, изузев општих ратних циљева због којих је вођен.

Објављени дневници чувају се у различитим архивским фондовима или приватним збиркама, што је додатно отежавало рад приређивачима. Приређивачки посао је, упркос томе, урађен професионално, у складу са основним методолошким правилима научне историографије. Пре сваког дневника дата је краћа биографија аутора са најосновнијим подацима о месту рођења, школовању, занимању и учешћу у ратовима. Приложене су и њихове фотографије, изузев у једном случају где лик аутора није сачуван. Остале фотографије, а и поједина писма упућивана породици или пријатељима, приложени су на крају сваког дневника. Приређивачке, пре свега лекторске, интервенције сведене су на неопходни минимум, који не оптерећује читаоца сувишним упозорењима и констатацијама, већ се углавном односе на идентификацију појединих личности или тачно лоцирање одређених топонима. На крају се налази регистар личних имена и резиме на француском језику. А на насловној страни се налази стилизован грб Кнежевине Србије, мада би ликовно решење са грбом Краљевине било примереније, јер је у време балканских ратова и Првог светског рата он био званично хералдичко обележје државе.

Објављивање *Рајних дневника Ужичана* значајан је издавачки подухват, нарочито ако се има у виду чињеница да у таквој врсти историјских извора српска историографија, генерално посматрано, оскудева. Грађа аутобиографског обележја не представља само значајан корпус историјских извора, већ и посебан вид историографије, чиме је њен значај увећан. Приређивањем и објављивањем те врсте грађе омогућава се да она буде лако доступна будућим истраживачима, што је веома значајно за даљи развој историографије, нарочито у локалним оквирима. Без намере да на било који начин умањимо вредност рада приређивача, можемо закључити да је то највећа вредност књиге.

Кристијан Шелц

УДК

Michael Zimmermann: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“, Hamburg 1996 (= Hamburger Beiträge zur Sozial-und Zeitgeschichte; Bd. 33), Hans Christian Verlag, 574 (Расна утопија и геноцид. Националсоцијалистичко „решење циганског питања“).

Дисертација немачког историчара Михаела Цимермана, која је објављена 1996. године, свеобухватан је рад о прогањању Рома на немачком говорном простору и областима које су у Другом светском рату биле под немачком окупацијом. Цимерман, историчар из Јене, је изворима из 65 архива из целе Европе и интервјуима које је сам обавио, поставио изузетно широку чињеничну основу своме раду.

Своју књигу је започео излагањем о историјату прогона Рома под националсоцијалистима, а и о историји историографије те теме. Пратио је традицију такозване „циганске политике“ и континуитет стереотипа о Ромима од доба касног апсолутизма до времена Немачког царства и Вајмарске републике. Дискриминацију и уништење Рома од 1933. до 1945. посматрао је и анализирао као процес који је имао своје четири фазе.

Посебно поглавље посвећено је времену до 1933. године. У излагању те политике у ратно време Цимерман је најпре посветио пажњу „Великонемачком рајху“, затим окупираним областима у Европи и коначно прогонима у последњим ратним годинама (са једним, нешто пренаглашенијим, обраћањем пажње на „Zigeunerlager Auschwitz-Birkenau“).

Књига показује постојање континуитета и његових прекида. Тако у време касног апсолутизма настаје једна „циганска политика“ која почива на предрасуди о нецивилизованости Рома. На тај начин је било могуће да се Роми про-